

2.10. Розвиток сутнісного і термінологічного відображення етапу та елементів «використання доказів»

У контексті поступового розвитку сутнісного і термінологічного втілення заключного етапу процесу доказування – «використання доказів (інформації)», пропонувалися чисельні, але достатньо різні і суперечливі варіанти вирішення даної проблеми, які можна розподілити на декілька аналітичних груп. До *першої з них* мають увійти М.С. Алексєєв (265, с. 139), В.Д. Арсєнєв (6, с. 5), І.С. Галаган (48, с. 52), Л.М. Карнєєва (84, с. 33; 260, с. 136), І. Кертеc (85, с. 58), С.В. Курильов (176, с. 35), О.М. Ларін (182, с. 43), Л.М. Лобойко (185, с. 11), М.М. Михєєнко (195, с. 9, 11; 201, с. 105), О.Б. Муравін (203, с. 127), В.Т. Нор (209, с. 77-78), О.Р. Ратінов (274, с. 298), М.С. Строгович (270, с. 100), В.І. Тєртишніков (278, с. 118), М.К. Треушніков (293, с. 20-25), А.І. Трусов (294, с. 84), М.Є. Шуміло (170, с. 197), Н.А. Якубович (327, с. 45) та ін. (19, с. 8; 169, с. 115; 171, с. 71; 199, с. 114-116; 200, с. 29; 259, с. 149, 151; 264, с. 135; 290, с. 70 та ін.; див. додат. 3), які процес доказування завершували без аналізованого етапу.

З таким підходом погодитися не можна, оскільки вся робота із особистісними і речовими джерелами проходить за ради того, щоб отримати від них певну антикримінальну інформацію, яку після належної оцінки вже можна використовувати у боротьбі з певним злочином, а значить, й у частковому відображенні даної боротьби – при доказуванні. Без інформації не може бути ні боротьби з певним злочином, ні доказування. Боротьба ж з певним злочином і доказування по цій справі здійснюється, у першу чергу, завдяки оперуванню певними відомостями про обставини даної події та інші факти, які підлягають доведенню через використання певного виду антикримінальної інформації.

Тому достатньо слушним є зауваження О.А. Кириченка про те, що «в использовании доказательственной информации состоит основная цель всей работы с доказательствами в уголовно-процессуальном доказывании» (91, с. 212). Даний підхід спостерігається й у Ю.М. Грошевого і С.М. Стахівського, які підкреслили, що «оцінка доказів та їхніх процесуальних джерел завжди завершується прийняттям певного процесуального рішення та його обґрунтуванням, на якому б етапі розслідування це не відбувалося» (60, с. 49). Разом з тим, не треба й гіперболізувати значення даного етапу роботи з джерелами і процедури доказування, як це роблять Д.І. Сулейманов, розповсюджуючи його дію на весь процес роботи із особистісними і речовими джерелами – «работу по сбору, переработке и применению информации» (271, с. 6), а також О.Р. Белкін, на думку якого, «под использованием доказательств следует понимать оперирование ими в целях доказывания. В сущности, оперирование доказательствами и есть само доказывание» (18, с. 46).

Кожний з етапів має певне значення для якісного, ефективного і раціонального проведення як гласної і негласної роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальної інформації, так і у частковому відображенні даної боротьби – при доказуванні по даній справі, а тому не можна зводити всю вказану процедуру лише до використання доказів.

З огляду на поступовий розвиток проблеми цікавою є позиція *другої групи авторів*, які хоча ще й не бачили «використання доказів» між етапами процесу доказування, але завершували свій варіант етапізації цієї процедури вказівкою на мету, яку вказані дії мають досягти, що С.А. Альперт, М.І. Бажанов і М.М. Гродзинський представили у такій спосіб: «щоб дійти певних висновків у справі» (235, с. 89) чи «получение таким образом обоснованных выводов по делу» (262, с. 122); І.С. Галаган і Д.С. Сусло – «з метою встановлення події злочину, осіб, які вчинили злочин, а також всіх інших обставин, що входять у предмет дослідження в конкретній справі» (48, с. 52); А.С. Кобліков – «в целях установления истины по уголовному делу и выполнения задач уголовного процесса» (300, с. 152) чи «с целью достоверного установления обстоятельств уголовного дела» (300, с. 163); О.Б. Муравін – «необходимых для установления истины по делу и решения задач уголовного судопроизводства» (203, с. 127); П.А. Лупінська – «с целью установления истины по уголовному делу» (263, с. 76-77, 80) або «с целью установления обстоятельств, имеющих значение для законного, обоснованного и справедливого разрешения дел» (295, с. 181); Л.Т. Ульянова – «возникающие в ходе этой деятельности отношения с целью установления истины по делу» (301, с. 155) та ін. (див. додат. 3).

Логічним розвитком даного підходу є позиція *третьої групи*, представники якої аналогічну мету викладали вже в якості заключного етапу процесу доказування, що Ю.П. Алєнін, В.Т. Маляренко, В.В. Тищенко та інші чисельні співавтори бачили як «обоснование какого-либо утверждения, тезиса» (297, с. 221); Б.Т. Безлепкін – «обоснование итогового решения по уголовному делу» (266, с. 75); П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтєвський і П.Ю. Тимошенко – «оброблення і передавання інформації адресату» (31, с. 18); Ю.М. Грошевий і С.М. Стахівський – «прийняття процесуального рішення та його аргументація (мотивація)» (60, с. 49); Е.С. Зеліксон – «обоснование выводов и решений, принимаемых по отдельным вопросам в ходе расследования и рассмотрения, а также по существу всего дела» (75, с. 12); Ц.М. Каз – «логическое обоснование выдвигаемых положений теми или иными участниками процесса» (83, с. 5); Є.Г. Коваленко – «отримання обґрунтованих висновків по цій справі» (169, с. 116); Л.Д. Кокорєв (56, с. 206) та ін. (201, с. 103) – «доказывание – обоснование выводов, к которым приходят лица, осуществляющие уголовно-процессуальное доказывание»; В.А. Коротич – «вывод» (150, с. 13); М.П. Кузнєцов –

«обоснование вытекающих из доказательств выводов» (174, с. 9, 73); О.П. Кучинська – «формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування або спростування» (177, с. 63).

Раніше М.М. Михеєнко також вказував «формулирование на этой основе определенных тезисов и приведению аргументов для их обоснования» (196, с. 14) чи «формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для обґрунтування з метою встановлення обставин, які мають значення для прийняття законного і справедливого рішення» (198, с. 110) або «логічне і процесуальне обґрунтування певної тези, твердження, висновків, рішення в справі» (198, с. 111); В.Т. Нор – «подання доказів» (209, с. 77-78); Ю.К. Орлов – «доказывание-обоснование» (222, с. 101); В.М. Тертишник – «обґрунтування висновків та рішень, що приймаються» (276, с. 57; 277, с. 334); Ф.М. Фаткуллін – «обоснование выводов по делу» (258, с. 124-131; 304, с. 11-13); А.А. Хмиров – «выводы о наличии или отсутствии всех обстоятельств, образующих предмет доказывания по делу» (304, с. 16-17); М.А. Чельцов – «вывод о наличии преступления и совершении его обвиняемым» чи «обоснование с помощью доказательств выводов судьи» (309, с. 135) тощо (33, с. 58; 147, с. 66-67 та ін.; див. додат. 3).

Містком між викладеним і найбільш досконалим варіантом розв'язання проблеми можна вважати позицію *четвертої аналітичної групи*, представники якої поряд з попереднім підходом застосовують й більш лаконічні словосполучення «оперування доказами», яке І.І. Котюк представив текстом «оперування ними (доказами) з метою встановлення істини у сфері судочинства» (147, с. 66), і «оперування ними (доказами) в процесі доказування» (147, с. 67). Проте частіше за все у даному контексті зустрічався термін «використання доказів», що І.М. Гуткін представив текстом «использование доказательств для обоснования предлагаемого или принимаемого решения» (257, с. 180); С.В. Слинко і В.М. Тертишник – «использование доказательств в установлении объективной истины по делу, обосновании выводов и принимаемых решений» (276, с. 57; 277, с. 334) та ін. (див. додат. 3). Причому якщо попередня група авторів називала фактично ті чи інші елементи використання доказів, аналізований підхід вже необґрунтовано поєднує в собі вказівку як на певні елементи процедури використання доказів, так і на узагальнююче найменування даного етапу.

Аналогічний стан розвитку даної проблеми спостерігається й у спеціальній літературі, коли О.Ф. Долженков, А.Ф. Думко і І.П. Козаченко вказують на «використання оперативно-розшукової (доказової) інформації при обґрунтуванні висновків і рішень по оперативно-розшуковій або кримінальній справі, формулюванні слідчих версій і встановленні об'єктивної істини у справі» (64, с. 19).

Тому більш виваженою виглядає позиція наступної *п'ятої групи авторів*, в якій О.Р. Белкін (18, с. 29), Р.С. Белкін (26, с. 112), П.Д. Біленчук (31, с. 18), О.І. Вінберг (22, с. 4), В.І. Галаган (49, с. 267), О.А. Кириченко (91, с. 212) та ін. (276, с. 59 та ін.; див. додат. 3) заключний етап процесу доказування іменували вже обґрунтованим, семантично точним і лаконічним словосполученням «використання доказів», хоча елементи даного етапу процесу доказування вже, на жаль, не називалися. Початок саме такому варіанту вирішення даної проблеми поклали Р.С. Белкін та Ю.І. Краснобаєв, які запропонували «збирання, дослідження та оцінку доказів» (19, с. 8, 39) доповнити у контексті поняття криміналістики ще й «використанням доказів» (20, с. 92; див. розд. 1.1), що пізніше Р.С. Белкін наполегливо відстоював у наступному (1, с. 42; 21, с. 4; 23, с. 22; 24, с. 18; 25, с. 59; 26, с. 112; 154, с. 4 та ін.; див. додат. 2) і переніс у площину етапізації процедури доказування (22, с. 4 та ін.).

Вказаний підхід до вирішення сутнісної і термінологічної проблеми аналізованого етапу значно кращий за всі інші попередні варіанти, які, на жаль, і досі переважають у теорії і практиці, хоча практично перераховують лише окремі завдання чи елементи процедури «використання доказів». Проте й позиція п'ятої групи авторів не може вважатися достатньо досконалою, оскільки все ж таки не успадковує здобутків попередніх варіантів і не презентує поряд із лаконічними найменуваннями і перелік певних елементів вказаної процедури, на зразок того, як це робилося у контексті традиційного «збирання доказів» (див. розд. 2.3) і було запропоновано у даному дослідженні у контексті «встановлення особистісних джерел» і «збирання речових джерел» (див. розд. 2.7) та при розгляді завдань узагальнюючої «оцінки доказів» (див. розд. 2.8-2.9).

Щоб з'ясувати, які саме елементи процедури «використання доказів» мають право на існування, доцільно звернути увагу у першу чергу на пропозицію Л.М. Карнеєвої, яка серед етапів процесу доказування виділяла «групування доказательств и их оценку» (84, с. 33), оскільки з вказаних дій із розподілу доказів по різним доказовим фактам (обставинам) і має починатися процес «використання доказів», що краще за все проявляється при прийнятті найбільш важливих рішень антикримінального судочинства, зокрема при пред'явленні обвинувачення, складанні обвинувального висновку, вивченні справи слідчим або прокурором у порядку поточної контролю чи перед затвердженням обвинувального висновку, вивченні справи при плануванні тактики її судового розгляду, складанні обвинувального чи виправдувального вироків та ін.

Пізніше Л.М. Карнеєва відмовилася від даного підходу, оскільки вже не згадувала «групування доказів» серед етапів процесу доказування (260, с. 136 та ін.), з чим погодитися не можна, тому що, не провівши відповідний розподіл доказів за конкретними фактами чи обставинами, без доведення яких не можна буде правильно вирішити певну кримінальну справу, не варто й починати власне процедуру використання такого роду відомостей, найбільш точним відображенням елементів чого є запропоноване М.М. Михеєнком (196, с. 14) і пізніше підтримане А.Я. Дубинським (198, с. 110), О.П. Кучинською (177, с. 63) та ін. «формулювання певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування або спростування».

У той же час і викладена позиція потребує уточнення і подальшого розвитку, оскільки «формулювання тез» має здійснюватися у контексті остаточного версіювання на даному етапі процедури доказування і практично буде означати вибір конкретних «доказових фактів», тобто таких фактів чи обставин, недоведення яких унеможливує правильне вирішення певної кримінальної справи, а «наведення аргументів для обґрунтування або спростування цих тез» являє собою оперування власне доказами для обґрунтування чи спростування виділених «доказових фактів», на підставі чого, врешті-решт, і «має прийматися будь-яке проміжне чи остаточне процесуальне рішення». При цьому пояснення останнього з елементів «використання доказів» є достатньо об'ємним і може бути представлено більш лаконічним текстом «оперування доказами для правильного вирішення справи», в якості складових частин чого і мають розглядатися «обґрунтування чи спростування виділених доказових фактів» і «прийняття будь-якого проміжного чи остаточного процесуального рішення». У контексті ж боротьби із певним злочином взагалі мова може йти про прийняття будь-якого процедурного [процесуального (слідчого, судового, експертного, іншого процедурного), гласного позапроцесуального, негласного (ордистичного)] рішення.

Більш того, не можна погодитися і з висновком М.М. Михеєнка, який, досліджуючи запропоновані варіанти етапізації процесу доказування у контексті останнього з етапів даної процедури, зауважив: «что касается получения и обоснования выводов по делу, то его правильнее рассматривать как составную часть оценки доказательств и их источников» (201, с. 105). Фактично ж отримання та обґрунтування висновків по справі виходить за межі оцінки доказів і фактично презентує тільки один з елементів процедури використання такого роду відомостей, оскільки отримати певні висновки у справі чи обґрунтувати їх можна лише за допомогою відомостей про певні факти у цілому чи їх окремі сторони, які до цього мають бути піддані узагальнюючій оцінці. Коли при оцінці буде встановлена притаманність такого роду відомостям єдності основних і додаткових юридичних властивостей доказу (див. розд. 2.9), вони (відомості) будуть визнані власне доказом, який і можна вже буде використати для правильного вирішення справи.

Доцільно звернути увагу на те, що А.С. Кобліков за текстом публікації говорить про «пользование доказательствами» (300, с. 162), тобто про «користування доказами», що виглядає некоректним, оскільки докази не речі, якими користуються, а «будь-які відомості про факти (внутрішні чи зовнішні прояви подій, явищ, речових джерел) у цілому чи їх окремі сторони, що мають значення для правильного вирішення справи» (128, с. 49), які можна лише «використати» у контексті реалізації їх значимості для правильного вирішення кримінальної справи. Коли ж дане завдання виконане, то такого роду відомості вже «використані» і з них найбільш повно вилучені і спрямовані на користь правильного вирішення справи їх юридичні властивості як доказу.